

*Мамчур Т.В.,
к. с.-г. н., доцент кафедри біології
Уманський національний університет садівництва*

ГЕРБАРІЙ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА (УМ): ІМЕННА КОЛЕКЦІЯ ЙОЗЕФА ПАЧОСЬКОГО

Інноваційними науково-інформативними базами для проведення фундаментальних і прикладних досліджень природничого напрямку (зокрема у декоративному садівництві) слугують гербарні колекції, які зберігаються в наукових установах, ботанічних садах, університетах, музеях та ін.

Гербарний фонд України на сьогодні містить унікальні ботанічні колекції судинних рослин, грибів, інших організмів, які є інформаційним ресурсом для наукового вивчення, збереження та раціонального використання науковцями нашої країни та зарубіжжя. «Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum» висвітлюють інформаційні дані щодо 59 колекційних зібрань, 25 із яких зареєстровано в міжнародній базі Index Herbariorum, які відображають історичні дослідження флори з XVIII ст. та доступні користувачам. Найбільш цінні віднесено до Державного реєстру об'єктів, які становлять національне надбання України [1, с. 9].

Для наукової спільноти відомі іменні колекції різних країн світу: «The Candolle Herbarium» (G-DC, Швейцарія), «The Linnaean Herbarium» (LINN, Велика Британія), «Zielnik Brata Cypriana z Czerwonego Klasztoru» (BRA, Словаччина), «Zielnik Józefa Jundziły» (KRAM, Польща), «Гербарий Г.Ф. Гофмана» (MW, Росія) та ін. Серед раритетних колекцій України можна відмітити гербарні збори В. Г. Бессера, Ж. Е. Жілібера, П. С. Роговича, М. С. Турчанінова, В. М. Черняєва, І. Ф. Шмальгаузна (KW), Ю. М. Прокудіна (CWU), Е. Е. Ліндемана (MSUD), Й. К. Пачоського (MSUD, KHEM), А. Ремана, Ф. Шура (LW) та ін., які слугують історичним, науковим документальним

матеріалом під час написання наукових праць [4, с. 90].

Гербарій Уманського національного університету садівництва на час видання *Index Herbariorum Ucrainicum* [Шиян, 2011] був маловідомим і лише після його опрацювання в 2016 р. зареєстровано в *Index Herbariorum (New York)* з присвоєнням акроніму (UM) [8]. Його гербарні колекції (27712 г.з.) мають історичну, наукову та навчальну цінність. Гербарій (UM) щорічно поповнюється колекційними зборами викладачів та студентів, зібраними під час навчальних практик, експедиційних виїздів.

На сьогодні, внаслідок змін клімату, історичні колекції гербаріїв є важливим джерелом в дослідженнях біорізноманіття, а їх гербарні збори науковими даними для проведення моніторингу поширення видів [7, с. 5].

Уманський національний університет садівництва (правонаступник Головного училища садівництва) має понад 175-річну історію. Фундаторами гербарію училища, заснованого у 1844 р. в м. Одеса, а з 1859 р. переведеного до м. Умань, були його викладачі та учні, початково під керівництвом відомого природодослідника О. Д. Нордмана, згодом ботаніка, лісовода М. І. Анненкова.

Нами серед історичних гербарних зразків було виділено іменну колекцію учня училища Йозефа Пачоського (410 г.з. у 1879–1886 роки навчання), яка містить збори околиць м. Умані, Київської губернії та інтродуценти Царициного саду (нині Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАНУ). Ці гербарні збори слугували для написання його першої наукової праці «Очерки флоры окрестностей г. Умани Киевской губернии» [Пачоский, 1887] та сприяли його становленню як відомого науковця-природодослідника [2, с. 372]. Науковий спадок видатного вченого, його життєвий та творчий шлях активно вивчаються насамперед польськими та українськими дослідниками [5, s. 116.], зокрема уманський період відображено в монографії «Родинне коло та юність Йозефа Пачоського» [<https://science.udau.edu.ua/assets/files/2021/cherven/monografiya.pdf>], що дозволяє стверджувати про глибокі, багатогранні наукові прагнення та

досягнення двадцятирічного юнака [6].

У колекції ранніх (1882–1885 рр.) гербарних зборів Й. Пачоського із оранжерейно-тепличного комплексу Уманського училища землеробства та садівництва Царициного саду (*Ex calolaris Umaniense*) представлено 31 родину, 59 родів, 78 видів, крім того наявні гербарні збори із розсадника квітково-декоративних рослин училища (*Ex hordo botanico Umaniense*). Видовий склад колекції є документальним свідченням проведення інтродукції рослин, у часи Царициного саду, їх вивчення та акліматизації в умовах регіону.

У той час училище займалось вирощуванням численного асортименту садивного матеріалу квітково-декоративних рослин, як відкритого, так і закритого ґрунту, с.-г. польових, овочевих, плодових, лісових культур, декоративних дерев і кущів, що було задокументовано у щорічних преїскурантах [3, с. 19].

Оприлюднення збереженої колекції ілюструє не лише багатоплановість ботанічних досліджень Й. К. Пачоського у молоді роки, а й історію інтродукції рослин в Україні в останню чверть XIX ст. Етикетки оформлені неоднотипно: рукописні, типографські (польською мовою із зазначенням прізвища дослідника – *Collecteur Joseph Patchoski*), містять ранній автограф, вказано батьківщину оранжерейних рослин тропіків та субтропіків.

Гербарні збори природної флори Уманщини юного Й. Пачоського частково увійшли до іменного гербарію його наставника професора І. Ф. Шмальгаузена [2, с. 373], та зберігаються в Інституті ботаніки імені М. Г. Холодного НАНУ (KW). Також відмічено цінні збори Й. Пачоського в інших наукових та навчальних установах: Київ (KWU, KWHU), Львів (LW, LWS), Миколаїв (MKM), Одеса (MSUD), Сімферополь (SIMF) Херсон (KHEM) [1, с. 387].

Опрацьована нами іменна колекція Й. Пачоського, яка зберігається в Гербарії (UM), доповнить вище згаданий список установ і слугуватиме науковій спільноті та підготовці студентів університету фахового спрямування: біологія, агрономія, садівництво, лісове і садово-паркове господарство.

У фондах Наукового гербарію УНУС (UM) активно ведеться робота з історичними колекціями, створено первинну базу даних, результати наукових досліджень висвітлюються в фахових виданнях. Робота над іншими іменними колекціями триває. Гербарій (UM) потребує оцифрування.

Вивчення сучасної природної флори в околицях Умані та порівняння її з гербарними зразками фондів дає можливість відтворити історичний та сучасний стан фіторізноманіття. Результати наших досліджень суттєво доповнюють гербарний науковий обіг інформацією, що сприятиме розширенню міжнародної співпраці.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum / редактор-укладач Н. М. Шиян. Київ: Альтерпрес, 2011. 442 с. + іл.
2. Пачоский Й. Очерки флоры окрестностей г. Умани Киевской губернии. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*. К. 1887. Т. VIII, Вып. 2. С. 371–439.
3. Прейскурант по растениям и семенам, продающимся в Уманском Царицыном Саду: Умань, Киевской губернии. С.-Петербург: тип. В. Киршбаума, 1885. С. 19–79.
4. Шиян Н. Історичні гербарні колекції України та їх дослідження. *Вісник Львівського університету*. Серія біологічна. 2014. Випуск 65. С. 90–96.
5. Latowski Karol. 145 rocznica urodzin prof. Józefa Paczoskiego (1864–1942). *Wiadomości Botaniczne*. 2009. Vol. 53, nr 3/4. s. 116–126.
6. Józef Paczosi. URL: <https://gw.geneanet.org/1789adrien1789?lang=en&pz=conrad+ludwig&nz=burchard+belavary&ocz=1&p=jozef+konrad&n=paczosi> (дата звернення 17.12.2021 р.)
7. Mitka J., Zemanek A., Zemanek B. Herbaria in a changing world. *Вісник Львівського університету*. Серія біологічна. 2018. Випуск 78. С. 4–5.
8. NYBG Logo STEERE HERBARIUM. Index Herbariorum. URL: <http://sweetgum.nybg.org/science/ih/herbarium-list/?NamOrganisationAcronym=UM>